

הרב מרדכי א. בראלי

מצות יישוב א"י בנגב הדרומי

מקובל הוא כי שלשה קווי גבול עיקריים ישנן לא"י. א. גבולות ההבטחה. ב. גבול עולי מצרים (עו"מ). ג. גבול עולי בבל (עו"ב). העובדה כי גבול עו"מ שונה מגבול עו"ב מבוארת במשנה¹. ההנחה כי גבול עו"מ שונה מגבול ההבטחה תיבדק בהמשך אי"ה. מטרת מאמר זה היא לברר שתי שאלות. א. אלו מהגבולות הני"ל תוחמים את מצות יישוב א"י. ב. באלו מהגבולות הני"ל כלול הנגב הדרומי.

1. גבולות המצוה

הרמב"ן, שהוא הראשון שפירש ופירט את המצוה כותב: ²... שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה **לאבותינו** לאברהם ליצחק וליעקב" – משמע מדבריו שהמצוה היא על כל הארץ שהובטחה לאבות. בהמשך דבריו כתב הרמב"ן: "ופרט להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה. כמו שאמר: "ובאו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים (דברים א, ז)". הספרי (מובא ברש"י) מפרש פסוק זה ואומר: "הר האמורי ואל כל שכניו – זה עמון ומואב והר שעיר" – ואלו הם הקיני הקניזי והקדמוני, לאחת הדעות בירושלמי, שהם בגבולות ההבטחה ואינם בגבולות עולי מצרים. (וכן פירש המלבי"ם את הספרי) הרי לנו שגבולות מצוה זו כפי שמביא הרמב"ן הם גבולות ההבטחה לאברהם. אלא שיש מקום, לכאורה, לחלק ולומר שגבולות המצוה **לגור** בארץ מצומצמים יותר. הרמב"ן בתחילת דבריו מדבר על מצות **כיבוש הארץ** ובסוף דבריו הוסיף וכתב: ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והיא **דירת ארץ ישראל**... הכל היא ממצות עשה הזה שנצטוינו **לרשת הארץ ולשבת** בה". א"כ שני חלקים במצוה: א. לכבוש. ב. לדור. ויש מקום, איפוא, לאמר שאמנם מצות הכיבוש היא על כל גבולות ההבטחה אך המצוה לגור תלויה בחלק הראשון, כלומר רק במקום שנכבש, ונתקדש ע"י הכיבוש, חלה מצות הדירה. אך במקומות

1. שביעית פ"ו משנה א'. חלה פ"ד משנה ח'.

2. ספר המצוות, הוספות למצוות עשה, מצוה ד'.

שלא נכבשו אין עדיין מצוה לדור עד אשר יתקדשו ע"י כיבוש.³ והנה בנקודה זו נחלקו כנראה ראשונים ואחרונים.

שיטת תוספות

התוסי בריש גיטין⁴ הוכיחו משני מקומות שעכו בכלל כיבוש עוי"ב היא, א. שהרי רבי אבא היה מנשק כיפי דעכו. ב. שהרי רבן בני אי"י היו מלווים את חבריהם בני בבל ונפרדים מהם בעכו. מבואר מדבריהם שאם עכו אינה בכלל כיבוש עוי"ב, כלומר שאין בה קדושת כיבוש (שהרי להלכה קדושת כיבוש עוי"מ בטלה), אין מקום לנשק את אדמתה ואסור היה לבני אי"י לצאת אליה. משמעות הדבר היא שהמצוה לדור בארץ היא רק במקומות הקדושים בקדושת כיבוש, שהרי אין זה הגיוני שיש מצוה לגור שם אך אסור לצאת לשם!

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (בהשמטות) הקשה כתוסי מרבי אבא שהיה מנשק כיפי דעכו, ותירץ שרי אבא ס"ל שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא (לעת"ל) ואח"כ כתב: "אינן סבירא ליה לא קדשה לעת"ל, לענין תרומות ומעשרות, חביבה עליהו דהא איכא דאמרי קדושה שלישית יש להם ואעפ"כ בחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה." מפורש לשיטה זו שמצות הדירה חלה גם במקום שאין בו את קדושת הכיבוש. וכבר האריך ה"כפתור ופרח"⁵ להוכיח כשיטה זו.

שיטת הריטב"א (רבנו קרשקש)

דעת הריטב"א היא כנראה דעת ביניים בין תוסי לרמב"ן. הריטב"א הקשה תחילה כתוסי מרבי אבא, ותירץ: "ויש לפרש... דאפשר דלא כבשוה (עוי"ב) ואעפ"י שבטלה קדושתה חיבת הארץ לא בטלה (והשמיט את המשך דברי הרמב"ן "לענין ישיבתה ודירתה") ואח"כ המשיך והקשה מהמקור השני של תוסי איך יצאו רבן בני אי"י לעכו בלוותם את בני חו"ל, – מפורשת דעתו שמקום שאין בו את קדושת הכיבוש יש בו חיבה וראוי לנשקו אך אין בו את מצות הדירה ואסור לבני אי"י לצאת אליו. גם

3. כעין זה כתב הגר"ש ישראלי שליט"א בארץ חמדה, ספר א', שער א', סימן ט' סעי' ב' ד"ה אכן

4. דף ב', א', ד"ה ואשקלון

5. פרי י'

האחרונים נחלקו בדבר זה. דעת המהר"י^ט והתשב"ץ⁷ שהדין של: "הכל מעלין לא"י" הוא מפני מצוות התלויות בארץ ולכן נאמר רק על גבולות עוי"ב דהיינו רק במקום שקיימת בו קדושת כיבוש. לעומתם כתבו: הישועות מלכו⁸, חת"ס⁹, מור וקציעה¹⁰, חכמת אדם¹¹ הגרא"י¹² קוק¹², והחזו"א¹³ שהלכה כדעת הכפתור ופרח שמצות ישיבה ודירה חלה גם על כיבוש עוי"מ למרות שבטלה קדושת הכיבוש שלהם ואין נוהגים בהם מצוות התלויות בארץ.

האם יש לחלק בענין זה בין עוי"מ לגבולות ההבטחה?

לכאורה אם אין הדבר תלוי בקדושת כיבוש, גבולות עוי"מ וגבולות ההבטחה שוים הם שהרי קדושת עוי"מ בטלה היא – להלכה, ואין שום מעלה בכך שבעבר שטח זה היה קדוש בקדושת כיבוש. ולפי"ז לדעות שהמצוה חלה בשטח עוי"מ צריכה היא לחול גם בשטח גבולות ההבטחה שלא נכבשו ע"י עולי מצרים. אולם יש מהאחרונים¹⁴ שהוכיחו שגם למי"ד שקדושת עוי"מ בטלה לא לגמרי בטלה היא ועדיין נשאר מעט מקדושתה. לפי"ז יש מקום גם לאמר שאף למאן דאמר שהמצוה לדור בארץ אינה תלויה בכיבוש עוי"ב, אכתי תלויה היא בכיבוש עוי"מ ואין היא חלה בחלקים שהם בגבולות ההבטחה ולא נכבשו כלל לא ע"י עוי"מ ולא ע"י עוי"ב.

דעת הרמב"ם¹⁵

לכאורה נראה מדברי הרמב"ם שרק מקום שנכבש נקרא א"י ומקום שלא נכבש לא נקרא א"י כלל, שהרי כתב: "ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שנכבש אותן מלך ישראל... אבל יחיד מישאל... או

6. ח"א סי' מ"ז – וכבר העירו האחרונים שבתשובה אחרת (ח"ב, יו"ד-כ"ח) סתר את דבריו וכן משמע בחידושו לקידושין, ל"א
7. ח"ג תשובה ר'
8. יו"ד סי' ס"ז
9. שו"ת יו"ד סי' רל"ד
10. סי' ש"ן
11. שערי צדק, שער משפטי הארץ פ"י י"א
12. מבוא לשבת הארץ
13. שביעית, סימן ג', סעי' י"ט ד"ה וניראה דאותה
14. קהלות יעקב, שביעית סי' י"ד, וכן משמע מדברי הגר"ח שהביא בתחילת הסימן. בית ישי, סי' ב'.
15. תרומות פרק א', ה"ב

שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם **אינו נקרא ארץ ישראל** כדי שינהגו בו כל המצוות... " אולם העיון בהלכה הבאה מראה שאין זו דעתו, שהרי כך כתב ביחס לסוריה " ...ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל מפני שכבש אותם **קודם שיכבוש כל ארץ ישראל**, אלא נשאר בה משבעה עממים. ואילו כבש כל ארץ כנען לגבולותיה תחלה... " מפורש מגדיר הרמב"ם את ארץ שבעה עממים ואת ארץ כנען בשם **ארץ ישראל** לפני שנכבשו. ברור שכוונתו לכל הארץ שניתנה לאברהם ושהזכרה בהלכה שלפני כן ולא רק לגבולות עו"מ שלא הוזכרו כלל ברמב"ם עד כה. השאלה היא רק לאיזה ענין נחשבת היא לא"י? על כך משיב המהר"י קורקוס וכתב: "וכתב רבינו אינו נקרא א"י **כדי שינהגו בו כל המצוות** כיון בזה לומר דדוקא לענין מצוות אינו א"י אבל קדושת א"י יש לה לענין **הדר בה** ולענין הכל מעלין לא"י ולשאר דינין שהוזכרו בתלמוד כיון שהיא **מהארץ שנתנה לאברהם אבינו**". מפורש לדעתו שמצות ישוב א"י קיימת בכל גבולות ההבטחה גם במקומות שלא כבשו כלל¹⁶.

דעת הכפתור ופרח

המהר"י קורקוס הנ"ל סיים דבריו וכתב: "וכן מצאתי שדקדק בעל כפתור ופרח מלשון רבינו, והוא נכון." ואמנם כן נמצאים הדברים בכפתור ופרח¹⁶, אלא שהכפתור ופרח מדבר על גבולות מסעי ולא הזכיר כלל את הארץ שהובטחה לאברהם. הן אמנם יתכן ורמזו גם לגבולות ההבטחה שהרי כתב: "ואם כן כל מה שבתוך גבולי ארץ ישראל הזכרים באלה מסעי הכל **לכל הפחות** קדוש בקדושת א"י לכל התועלות המבוקשים ממנה." ובמלים **לכל הפחות** יתכן והתכוון לרמזו שאולי גם מעבר לפרשת מסעי דהיינו גבולות ההבטחה קדושים בקדושה זו¹⁷. (ואולי דעת מהר"י קורקוס שגבולות עו"מ וגבולות מסעי וגבולות ההבטחה חד

16. סוף פ"י עשירי (עמ' 39 ד"ה "ואם כן")

16א. וניתן היה לאמר שכוונת המהר"י קורקוס היא דוקא למקום שנכבש בכיבוש יחיד, שעליו דיבר הרמב"ם בהלכה זו. אך יותר נראה שכוונתו גם למקום שלא נכבש כלל שהרי הרמב"ם פסק שכיבוש יחיד לאו שמהי כיבוש וכל הדינים בסוריה הם מדרבנן בלבד ומדברי המהר"י קורקוס לא נראה שמדבר על דינים דרבנן. גם הכפתור ופרח המובא להלן לא חילק בכך. גם אם נאמר שזו כוונת המהר"י קורקוס, מתבאר לקמן שלגב הדומי יש לפחות דין כיבוש יחיד וממילא דבריו מתייחסים גם לגב הדומי.

17. כן הבין דבריו הגר"ש ישראלי שליט"א (ארץ חמדה ספר א', שער א', סי' ט')

הם – ודבר זה יתבאר לקמן.) ודעת הכפתור ופרח צריכה בירור. בפתיחה לפרי"י כתב: "... שכבוש עולי מצרים וכבוש עוי"ב שוין בקדושה אלא שיש חיוב בזה מה שאינו ממין זה במצות שהן חובת הקרקע". בהמשך הפרק (דף ל"ז) כתב: הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינה אל האבות לא משעת הכבוש לחוד, ...ומאותה שעה זכה בה אברהם ע"ה לכל זרעו"י ובהמשך (דף ל"ט, ב) סיכם וכתב: "ואם כן כל מה שבתוך גבולי ארץ ישראל הנזכרים **באלה מסעי הכל**, לכל הפחות, קדוש בקדושת ארץ ישראל לכל התועלות המבוקשים ממנה. ולענין חיוב חוקיה יש הפרש...". לאחר מכן חזר להוכיח שהאבות נהגו בה קדושה וכן שהיתה בה קדושה מזמן הבריאה ובזמן המבול (דף ל"ט, ב, ודף מ'). ושיטתו זו אינה מובנת, לכאורה, שהרי אם הקדושה היתה עוד לפני הכיבוש, בימי האבות, ולפני כן, מסתבר שגבולותיה הן גבולות ההבטחה, שהרי אלו הגבולות היחידים שהוזכרו באותה תקופה. ועוד שאלמלא חטאו ישראל במרגלים היו כובשים את כל הארץ המובטחת¹⁸. ואפשר היה אולי לאמר שהאבות ידעו ברוה"ק שעתידים ישראל לחטא ומשום כך יכבשו את גבולות מסעי בלבד ולכן התייחסו גם הם לגבולות א"י הכתובים בפרשת מסעי בלבד. אך דבר זה נראה דחוק משתי סיבות. א. דעת הראב"ד (הלכות תשובה פרי"ו ה' ו' בהשגות) שלא יתכן שנביא ידע על חטאו של עם בעתיד שבכך נשללת מהעם הבחירה החפשית. (ועי' בפירוש "יד פשוטה" שם). ב. גם לשיטת הרמב"ם שם שאין בכך שלילת הבחירה החפשית שהרי לכל פרט נשארה הבחירה החפשית, נראה הדבר דחוק. שהרי בתחילת נאומו של משה בריש ספר דברים אומר הוא שהקב"ה רצה להכניס את ישראל לארץ מיד לאחר מתן תורה ורק חטאם גרם שנשתהו במדבר ארבעים שנה (עי' רש"י שם פרי"א פס' ב', וכן במלבי"ם שם) ואם נאמר שנביא ידע שיחטאו, יש בכך גזרה אלקית ולא היתה שום אפשרות להיכנס לארץ מיד לאחר מתן תורה. מסתבר יותר א"כ לאמר שהאבות לא ידעו שכיבוש הארץ יצטמצם וכשהם התייחסו לא"י והשתדלו לא לצאת ממנה התייחסותם היתה לגבולות ההבטחה שנאמרו להם ולא לכל גבולות אחרים. קשה א"כ מדוע קבע הכפתור ופרח את גבולות הקדושה עפ"י הגבולות בפרשת מסעי? (לעיל הובא שיתכן והכפוי"פ עצמו נסתפק מהו מעמדתם של גבולות ההבטחה אך גם אם נכון הדבר אכתי צריך להבין מה מקום יש להסתפק בדבר.)

18. מלבי"ם דברים ב', ד'

אפשר היה להבין את דברי הכפוי"פ באחת משתי דרכים. א. גבולות ההבטחה וגבולות עולי מסעי – זהים, אפשרות זו תיבחן בהמשך. ב. דעת הכפוי"פ, שערב כניסת ישראל לארץ כאשר ניתנו להם גבולות הכיבוש בפרשת מסעי הוצאו מכלל קדושת ארץ ישראל שטחים מסויימים וקדושת הארץ נצטמצמה לגבולות אלו בלבד. לכאורה אפשר להביא סיוע להסבר ב' מדברי הכפוי"פ עצמו. בסוף פרק י' מביא הוא את דברי רש"י בפרשת לך-לך (שמקורם במדרש רבא): "...עשר אומות יש כאן (בהבטחה) ולא נתן להם אלא שבע והשלשה הם אדום עמון ומואב והם הקני והקניזי והקדמוני עתידין להיות ירושה לעתיד..." מסדר דבריו של הכפוי"פ נראה לכאורה שהביא את דברי רש"י אלו כדי להסביר מדוע לא כלל הוא ארצות אלו בגבולות הקדושה של א"י. עיון נוסף בדברים מראה שגם אם נקבל תשובה זו הרי היא חלקית בלבד. ארצות אלו אינן כולות את כל השטח שגבולות ההבטחה יתרים על גבולות מסעי. גבולות ההבטחה מגיעים עד לים סוף כמבואר בספר שמות (כ"ג, ל"א) "ושתי גבולך מים סוף ועד ים פלשתים" ואילו ארצות אלו אינן מגיעות עד לים סוף, שהרי במסע ישראל ממצרים לא נכנסו הם בגבולות ארצות אלו, אך עברו בדרום הנגב בדרך ים סוף. הדברים מפורשים בספר דברים: "ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר ה' אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים" (פ' ב' פס' א'). בספר במדבר (פ' ל"ג, ל"ה) מבואר שמעציון גבר אשר על שפת ים סוף עד גבול אדום נסעו בני ישראל שני מסעות. אחד לקדש (אשר בה ישבו ימים רבים) ואח"כ להר ההר "בקצה ארץ אדום". א"כ נראה שיש מרחק משמעותי בין שפת ים סוף לגבול ארץ אדום. גם הנגב המערבי נראה שאינו שייך לארץ אדום כ"א לפלשתים (או שלא היה שייך לשום ממלכה כלל) וכן נראה מדברי רש"י ביחזקאל (כ"ה, ט"ז) "...פלשתים שיושבים במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל..." וכן מרש"י במדבר (ל"ד, ג') "...ולא נחם א־לקים דרך ארץ פלשתים..." אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכים אצל הדרום מן המערב כלפי מזרח תמיד **עד שבאו** לדרומה של ארץ אדום" משמע כשהגיעו ממצרים לדרום ארץ ישראל לא הגיעו מיד לדרום ארץ אדום אלא נסעו במדבר עד שבאו לדרומה של ארץ אדום. ומה שכתב רש"י לעיל באותו פסוק שארץ אדום היא **אצל** ארץ מצרים אין כונתו סמוך ממשך אלא סמוכה יותר משאר הארצות. עכ"פ מבואר שאין כל הנגב כולו בארץ אדום וא"כ אף אם נאמר שארץ אדום הוצאה מכלל קדושת

ארץ ישראל אכתי אין זה מסביר מדוע לא כלל הכפוי"פ את דרום הנגב בקדושת ארץ ישראל. ואולי ס"ל שעצם הדבר שערב הכניסה לארץ נאמרו גבולות אלו, משמעותה שכל השאר הוצא מקדושת ארץ ישראל¹⁹. אך גם דרך זו אינה נראית מפשוטם של פסוקים. שהרי כבר בסוף פרשת משפטים, עוד לפני חטא העגל, נאמר לישראל (כ"ג, כ"ט) "לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה. מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ" וא"כ גבולות פרשת מסעי משמעותם היא גבולות השלב הראשון עד אשר ישראל יפרו וינחלו את שאר חלקי הארץ. (וכ"כ תבואות הארץ פר' א' – הובאו דבריו ב"משנת יוסף" קונטרס ביאור גבולות הארץ סעי' ב') וכן משמע מפירוש האב"ע במקום: "ושתי גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ" – פסוק זה שמביא האב"ע נאמר בתהילים על שלמה, ורש"י פרשו: "כל א"י מים סוף ועד ים פלשתים. ומנהר עד אפסי ארץ. כי הוא רודה בכל עבר הנהר" וא"כ משמע ששטחים אלו לא הוצאו מכלל קדושת ארץ אלא נדחו לכיבוש בשלב שני שנתקיים בימי דוד ושלמה ומדוע א"כ לא כללם הכפוי"פ בגבולות הארץ שנתקדשו עוד לפני הכיבוש? ויש שכתב שמתחילה א"י נתקדשה רק בגבולות העתידיים להתברר ע"י הכיבוש וא"כ הדבר תלוי בדין ברירה ולהלכה נפסק שבדאורייתא אין ברירה? ועוד צ"ע מניין לקח הכפוי"פ סברא זו שגבולות ההבטחה שלא נכבשו לא נתקדשו בקדושה הראשונית שלפני הכיבוש? ובאמת מצינו להגר"ד פרידמן²⁰ שהתייחס למקומות שהם בגבול ההבטחה בלבד וכתב שיש בהם את חיובי מצוות התלויות בארץ שאינן תלויות בכיבוש כגון ערלה וכלאיים ורק לגבי קני קניזי וקדמוני הסתפק אם הוצאו מכלל חיובים אלו או לא. חזינן מדבריו שפרט לשלש אלו גבולות ההבטחה לא צומצמו ורק דברים שתלויים בכיבוש גבולותיהם מצומצמים למקומות שנכבשו בלבד, וכך כתב: "נראה דמצאנו גדרי קדושת הארץ על דרכים אלו. האחד לענין דבר דצריך שיהיה הארץ שלו ואין שום ארץ נקראת של ישראל אלא א"י שהקב"ה נתנה לאברהם למורשה לבניו עד עולם... מעת שנתן הקב"ה הארץ לאברהם אבינו **בברית בין הבתרים** מוחזקת היא לנו ואינה יוצאת מרשותנו כלל וכן לענין הדינים שנגדרו במלת ארץ או ארצך או אדמתך... אחרי שהעליתי דלעלה וכלאי הכרם א"צ שום קדושה ומעת

19. כעין זה כתב הגר"ש ישראלי שליט"א – ארץ חמדה שער ד' סימנים ג', ד'

20. שאילת דוד חי' בעניני שביעית, בתחילה.

שניתנה לא"א בברית בין הבתרים נקראת ארצנו ונתחייבה בחיובים אלו מסתפק אני בהשלשה ארצות הנוספות קני קניזי וקדמוני... (אם) הארצות האלו נחשבות לארצנו... או אפשר לאמר דאלו השלשה אף ארצנו לא נקראו... וצ"ע למעשה".

דעת ריה"ל

(כוזרי מאמר ב', י"ד). ריה"ל מסביר את העובדה שמה ואהרן ניבאו במדבר סיני וכותב: "כי סיני ופארן שניהם בגבול א"י הלא הם על יד ים סוף ודבר הא־לק היה: ושתי גבולך מים סוף ועד ים פלישתים..." ברור א"כ שהסגולה לנבא, הקשורה לאר"י דוקא, תלויה בגבולות ההבטחה ולא בכיבוש עו"מ. שהרי א"י כלל לא נכבשה עדיין (ולדעת הכפוי"פ גם כשנכבשה, אזור ים סוף לא נתקדש) וחזינן שדעתו היא שאין סגולה זו קשורה בכיבוש כלל.

דעת ה"מור וקציעה"²⁰

היעב"ץ דן בארוכה בקדושתם של כמה מחלקי א"י ומסכם: ומצינו למדין לעניינינו בחקירת דין ישוב ארץ ישראל ומצות הדירה בה... ארץ גדולה ורחבה היא על כל פנים. כי אם נתפוס בזה הכלל הארץ שנתן ה' לאברהם אבינו נחלה אחוזת עולם יכנסו בה עשרה עממין שזכרו בברית בין הבתרים, וגבולה הרחב שבתוכה הוא האמור בפסוק: "ושתי גבולך מים סוף עד ים פלשתים"... ים סוף הוא הנקרא האדום במפת העולם והוא לדרומה של א"י... אלא שלא באה כולה ליד ישראל... שזה החלק... דינו כח"ל במקצת... עם כל זה במקומי אני עומד לספר בשבחה שהיא גם היא בכלל ארץ טובה ונבחרת לדירה יותר מכל ארצות חו"ל אלא שאין בידינו לדחות שבות מפני ישובה..." מפורש בדבריו, שגם מקום שלא נכבש כלל אך נכלל בגבולות ההבטחה קדוש לענין דירה אלא שקדושתו פחותה ממקום שנכבש.

סיכום:

יש מהראשונים שסוברים שאיסור יציאה מהארץ מתייחס היום לגבולות עולי בבל. רוב האחרונים²¹ הסכימו שמצות ישוב הארץ אינה

20. ס"י ש"י, גדר ישוב א"י דף (י"ז) ט"ז, א'

21. ישועות מלכו, ח"א ס"י מ"ז. מור וקציעה, ס"י ש"י (דף י"ד, ב'). שו"ת חת"ס, יו"ד רל"ד. חכמת אדם, שער משפטי הארץ פ"א. הגראי"ה קוק מבוא לשבת הארץ, ועוד.

קשורה לגבולות עוי"ב בלבד. חלק מפוסקים אלו הזכיר בדבריו את גבולות עוי"מ אך ישנם פוסקים שהזכירו במפורש שהמצוה או הקדושה מתייחסות גם לגבולות ההבטחה. (ר"י קורקוס בשיטת הרמב"ם. ריה"ל בכוזרי. מור וקציעה. הגר"ד פרידמן).

2. באיזו קדושה נכלל הנגב הדרומי

א. גבולות עולי בבל. המקומות שנתקדשו בקדושת עוי"ב מפורטים בתוספתא (שביעית פ"ד) (הובאו גם בספרי, בירושלמי, ונמצאו גם בריצפת פסיפס קדומה בשדות עין-הנציב). נחלקו המפרשים והחוקרים בזהויים של חלק מהמקומות המוזכרים בתוספתא²² אך מוסכם על רובם שאין הנגב הדרומי כלול בהם.

ב. גבול פרשת מסעי. גם בזיהוי המקומות המוזכרים בפרשת מסעי נחלקו המפרשים, ושתי שיטות עיקריות נאמרו בענין זה. רבים מן המפרשים סבורים שהגבול עבר במרכז הנגב ולא כלל את דרום הנגב. יש מן המפרשים שסבורים שהגבול הגיע עד ים סוף או קרוב לים סוף. (עייין שתי שיטות אלו בפרוש "דעת מקרא" על במדבר, ל"ד, ג"ה' וביהושע ט"ו, ב'. וכתב שם שהשיטה המרחיבה היא העיקרית). הגר"מ טיקוצ'ינסקי^{22א} ביסס את הדעה שהגבול הגיע עד ים סוף על תרגום ר' סעדיה גאון (המובא בתבואת הארץ) שתרגם "מעלה עקרבים" = עקבה, ויש שחלקו עליו (משנת יוסף, קונטרס באור גבולות הארץ, ג'). בסברא, יש להקשות על השיטה המרחיבה. אם אכן הגיע הגבול לים סוף היתה התורה צריכה לציין את ים סוף כנקודת גבול משום שהוא הדבר הבולט ביותר והיציב ביותר באזור ולא את מעלה עקרבים שפירסומו קטן בהרבה. אם הגבול הגיע רק **סמוך** לים סוף, כפי שמשמע בפרוש דעת מקרא, הרי זה נראה כגבול מוזר שמתקרב לנקודה גיאוגרפית בולטת אך אינו מגיע אליה.

ג. גבולות מלכי יהודה בזמן בית ראשון. מפורש בפסוקים כי שלמה שלט "באלות על שפת ים סוף" (מלכים א', ט', כ"ו) וכן יהושפט (מלכים א', כ"ב, מ"ט-נ"ג) ועוזיהו "בנה את אילות וישבה ליהודה" (דבה"י ב',

22. עיין אוצר ארץ ישראל – אנציקלופדיה תלמודית, נספח א'.
22א. ספר ארץ ישראל עמי ל"ה. עיר הקדש והמקדש, ח"ג עמי רס"ד.

כ"ו, ב'). מדברי הכו"פ מתבאר שכבוש מלכי יהודה מהווה חלק מקדושת עו"מ, שהרי הסביר (בפרי י', דף מ"ג) שכל ארץ זי עממים נתקדשה בקדושת עו"מ למרות שיהושע לא כבש הכל שהרי "הכתוב מעיד שכבוש הכל בזמן המלכים שכן כתוב: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבא חמת עד נחל מצרים" (כן מבואר גם במור וקציעה, או"ח סי' ש"ו ובחזו"א שביעית ד', ה'). המסקנה העולה מהני"ל היא שבבול קדושת עו"מ בדרום מגיע עד ים סוף. דבר זה מעורר תמיהה בדברי הכפ"פ שהרי כשביאר את גבול קדושת עו"מ הלך בעקבות הפסוקים בפרשת מסעי ולא כלל את הנגב הדרומי (פרי י' דף 39): "ואם כן כל מה שבתוך גבול ארץ ישראל הנזכרים באלה מסעי הכל לכל הפחות קדוש בקדושת א"י..." ובפרי י"א (עמ' 41) ביאר את המיקום של גבולות אלו והנקודות הדרומיות ביותר לשיטתו הן מעלה עקרבים וקדש ברנע. וקשה א"כ מדוע לא כלל הוא את דרום הנגב בגבול עו"מ? בקושיה זו דן בארוכה המור וקציעה (סי' ש"ו, גדר ישוב א"י) (והוסיף והקשה שגם מלכי בית חשמונאי הגיעו בשלטונם עד לים סוף. וההיסטוריונים בימינו סבורים שמלכות חשמונאי לא הגיעה עד לים סוף²³) אך תשובתו אינה ברורה דיה. בתחילה כתב (דף י"ג, ב'): "...שלא הועיל כבוש ראשון וגם עם כבוש שני אלא למה שנשאר בידי ישראל עד גלותם..." אך בהמשך דבריו (דף י"ג, ג') כתב: "כל פעם שנלכדה אדום לא הורישו יושביה ממנה רק הכניעום להעלות להם מס למלכי ישראל. ולא הושיבו המלכים את ישראל תחתם, רק באילת מצינו שנתיישבו בה ישראל לפעמים כמו בימי שלמה... ובימי אחז נתגרשו משם..." (עי' בלוח תקון והשמטות) משמע שעיקר הסיבה היא שהכיבוש עצמו לא היה מושלם אלא בגדר של "מעלי מסים" בלבד. מן הפסוקים בדברי הימים (א', י"ח, י"ג) אכן משמע שכבוש דוד את אדום היה במעמד של מעלי מסים בלבד שכן כתוב שם: "...וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדוד". סברא זו, שמעלי מסים אינו כיבוש, כתובה בירושלמי (שביעית ו', א') בתשובה לשאלה מדוע עזה ואשקלון אינן חייבות במעשרות. (עי"פ הסבר הר"ש סירלאו²⁴) ואם כן מסתבר שאכן זהו טעמו של הכפ"פ הפוסק כדעה זו בירושלמי שמעלי מסים לאו כיבוש הוא ולכן לא כלל את כל הנגב הדרומי בגבולות

23. ראה מפה באנציקלופדיה העברית כרך ו' עמ' 346.

24. עי' חזו"א שביעית, סימן ד', ד"ה שם אילו עיירות, שכתב שהגירסא הנכונה בירושלמי היא: ולא ממעלי מיסין.

עו"מ. וכן פסק הר"ש סירלאו שם. (וכן נראה דעת הרמב"ן [בסוף השגותיו על ספר המצוות] שהסביר מדוע דוד לא עבר על האיסור לכבוש את ארץ אדום משום שלא הכרית את יושבי הארץ ולא לקחה מהם כירושה אלא שם נציבים בלבד). אלא שדעה זו אינה מוסכמת בירושלמי שם ודעת ר' אמי שמעלי מיסים "כמו שנתכבשו" ומצינו בפוסקים שסוברים שהלכה כר' אמי ש"מעלי מיסים" ככבוש: החזו"א (שביעית ד', ה') דייק מדברי רש"י (חולין ז', א') שסובר שמעלי מיסים ככבוש. הגמ' בחולין מקשה: "ומי איכא למאן דאמר דבית שאן לאו מא"י היא והכתיב ולא הוריש מנשה את בית שאן..." ומקשה החזו"א: "יש לע' כיון שלא כבשום לא נתקדשו? ונראה דרש"י כיון לפרשו שפ': "ולא הוריש – אלא הניחום למס עובד ויושבים ביניהם" – וזה מקרי כבוש". ובהמשך דבריו נראה שכן פוסק להלכה. הגר"ש ישראלי שליט"א (ארץ חמדה ג', ב'), לעומת זאת, כותב ששיטת רש"י שמעלי מיסים אינו כבוש, ושיטת הרמב"ם היא שמעלי מיסים – ככבוש. חוזרים אנו א"כ, לשיטות אלו, למה שאמרנו לעיל, שכל הנגב הדרומי קדוש בקדושת עו"מ.

ד. קדושת כיבוש יחיד. גם לדעת הכפוי"פ שמעלי מיסים לאו ככבוש ואין דרום הנגב כלול בקדושת עו"מ אכתי איכא למימר שקדושה מסוימת יש בכיבוש זה. הגר"ש פישר שליט"א כותב: (בית ישי, סי' ב') "...נראה לפרש דכיבוש יחיד היינו מעלי מיסים שבירושלמי. והלא ע"כ זהו פרוש הדברים שאמרו שדוד כבש את סוריה לצרכו ומה הוא צורכו של המלך? הוי אומר העלאת מיסים. והיינו דכל כיבוש שאינו לשם התנחלות אלא לצורך מעלי מיסים הו"ל כיבוש יחיד". והנה בסוריא פסק הרמב"ם (תרומות פ"א א') דמקרי כיבוש יחיד. ואילו בהל' שבת (פ"ו ו'), י"א) פסק שהקונה שדה בסוריא כקונה בא"י והותר איסור אמירה לעכו"ם כדי לקנות שדה שם מיד העכו"ם משום מצות ישוב א"י. וביאר במור וקציעה שדעתו היא שכיבוש יחיד לא הוי ככבוש גמור אבל כיבוש הוי ומועיל לענין מצות ישוב א"י וא"כ ק"ו הדברים לגבי הנגב הדרומי שהרי סוריה מחוץ לגבולות ההבטחה היא²⁵ ואילו הנגב הדרומי בכלל גבולות ההבטחה הוא כמובאר לעיל וגם נכבש בכבוש יחיד, לפחות, וא"כ

25. כסף משנה תרומות פ"א א', הל' ד'. חזו"א שביעית, סי' ג', א': "הא דנחלקו בסוריא ... היינו מה שכיבש בחו"ל." וכן משמע במור וקציעה, סי' ש"ו, דף י"ג, ב' שכתב שסוריה אינה מנחלת הארץ כלל.

ק"ו שיש בו מצות ישוב אי"י והותר איסור אמירה לעכו"ם בשבת ע"מ לקנות שם שדה מיד הגוי.

ה. גבול קדושת עו"מ – רחב מגבול **כבוש** עו"מ. הגר"ש ישראלי שליט"א²⁵ הוכיח שרבים מן הראשונים (רש"י, תוס', ר"ן, רשב"א, תוס' רי"ד) סוברים שקדושת עו"מ חלה על כל אי"י לגבולותיה מזמן שנתמלא התנאי של כבוש וחלוק בחלק מא"י²⁶, ולא רק על המקומות שנכבשו ע"י עו"מ. ורק קדושת עו"ב שנובעת מהחזקה, תלויה בגבולות החזקה בפועל של חלקי אי"י (ולפי"ז אף הירושלמי שדיבר על "מעלי מסים" מתייחס לקדושת עו"ב ולא לקדושת עו"מ). לפ"ז נראה שכל הארץ המובטחת קדושה בקדושת עו"מ, חוץ מקני קניזי וקדמוני שעליהם נצטוו עו"מ שלא לכבשם, וא"כ חלקי הנגב הדרומי שאינם כלולים בארץ אדום (כפי שנתבאר לעיל) קדושים בקדושת עו"מ²⁷.

ו. האם הכיבוש בימינו – מקדש? שאלה זו נדונה באחרונים בארוכה ואין כאן המקום להאריך בליבונה. להלן סיכום הדעות בלבד. הגר"מ טיקוצ'ינסקי²⁸ סובר כפי שהובא לעיל שהנגב הדרומי כלול בכיבוש עו"מ והסתפק באם הכיבוש בימינו החזיר קדושה זו למקומה או לא וסיים שיש להפריש תרו"מ מספק. דעת הגר"ש ישראלי שליט"א שדרום הנגב אינו כלול בגבולות פרשת מסעי²⁹ וכיבוש מחוץ לתחום פרשת מסעי אינו מקדש אף אם הוא נמצא בתוך גבולות ההבטחה³⁰. דעת הגר"א וולדנברג שליט"א³¹ שלחלק מהפוסקים הכיבוש בימינו גורם לקדושה שלישית גם במקומות שאינם בגבולות אי"י כלל ק"ו למקומות הנמצאים בגבולות ההבטחה. (וראה סיכום מפורט של הדעות בספר: "שמיטה ממלכתית פ"י ט' סעי' 6, 5).

25. ארץ חמדה עמ' ע"ח.

26. סברה זו הוזכרה אף בחזו"א שביעית ס"י ג' סעי' כ"ו ד"ה ומה שדנו (וסימן ד', ה') אמנם הגר"ש ישראלי עצמו אינו סבור כך ולדעתו כל מה שמחוץ לגבולות מסעי הופקעה ממנו מצות הכיבוש (שם עמ' קע"א, א') וממילא לא חלה בו הקדושה הני"ל. לעני"ד נראה כפי שנתבאר לעיל שגבולות מסעי לא הפקיעו מצות כיבוש משאר חלקי אי"י אלא קבעו סדר קדימויות, שחלק זה צריך להיכבש לפני חלקים אחרים, וראיה לדבר היא מדברי הרמב"ן בסהמ"צ שתחם את מצות הכיבוש ע"פ גבולות ההבטחה ולא ע"פ גבולות מסעי.

28. ספר ארץ ישראל עמ' צ"ב. עיר הקדש והמקדש, ח"ג עמ' רע"ג.

29. ארץ חמדה, עמ' קס"ח, ב'.

30. שם עמ' קל"ה, ב'.

31. צ"ץ אליעזר חלק י', א'.

סיכום

- הרבה צדדים יש להכרעה שיש בנגב הדרומי מצות ישוב א"י.
- א. הדעות שמצוה זו קיימת גם בגבולות ההבטחה.
- ב. הדעות שדרום הנגב כלול בגבולות פרשת מסעי.
- ג. הדעות שמעלי מיסים מיקרי כיבוש וממילא חלה באזור זה קדושת עוי"מ ע"י כיבושי מלכי בית ראשון.
- ד. הדעות שקדושת עוי"מ אינה מוגבלת לגבולות הכיבוש וחלה בכל שטחי א"י.
- ה. הדעות שגם אם מעלי מיסים לא מקרי כיבוש, כיבוש יחיד מיהא מיקרי ועדיף על סוריה.